Twentse Taalbank

Twentse Post

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN GESCHIEDENIS BEELDENDE KUNST, STREEKTAAL, NAAM- EN VOLKSKUNDE

nr. 5 1973 12E jrg.

VERVOLG KRONIEK VAN GOOR

IN DE VIJFTIENDE EEUWSE standenmaatschappij hadden de eigenërfde boeren van Twente — afgezien van hun invloed op het gebruik van de gemeenschappelijke woeste gronden en de daarmee samenhangende markerechtspleging — geen enkele zeggenschap in bestuur en rechtspraak. Zij bleven politiek onmondig. Dit in tegenstelling tot hun standgenoten in Drente; [zie voetnoot 151 volgende bladzijde].

In Twente, Salland, Gelderland en verder in geheel West-Europa huldigde men de opvatting, dat het platteland vertegenwoordigd was door de adel. De politieke onmondigheid van het platteland duurde tot 1795 (Franse Tijd).

De invloed van de eigenërfde boeren in Twente op de markehuishouding was in diverse marken niet even groot. Zij hing af van de bezitsverhoudingen. Eén eigenaar of meerdere eigenaren konden door het bezit van de meeste aandelen in de woeste gronden de overige markegenoten overheersen; [152]. Opmerkelijk is tevens dat het voorzitterschap van de marke (het marke- of holtrichterschap), hoewel soms een verkiesbare functie, in vele Twentse marken 'n erfelijk ambt was in handen van adellijke en geestelijke personen; [153].

Dat dit op de duur tot merkwaardige situaties kon leiden, lezen we in het markeboek van Stokkum, *Holtink* (d.i. markevergadering) van *16 Mei 1611*, in welk jaar *„De Erfgenamen verstaan dat de heerlijkheid Diepenheim zowel onder 't Erfholtgerichtsambt van Stockem als Kerspel-Goor en buurschap Herike ressorteert."* M.a.w.: de eigenerfde boeren zeggen begrepen te hebben, dat Diepenheim, Stokkum, Kerspel Goor en Herike onder één erfholtrichter staan. Dit ambt was toen erfelijk in handen van Unico Ripperda op de havezate Weldam. Zijn zoon Johan kreeg blijkens een resolutie van Ridderschap en Steden van 17 maart 1643 toestemming om het markerigterambt over Stokkum met een whare (aandeel in de woeste grond) over te brengen op het Huis Weldam in het kerspel Goor. Dezelfde Johan, dan Drost van Twente, werd in 1647 voor de som van 21000 gl. eigenaar van de Hof te Goor.

Twentse Post

Hoofdredakteur: J.W.M. GIGENGACK

Drukkerij, Redaktie en Administratie: TWENTSE POST, Beekstr. 5, Hengelo (O.)

Telefoon: 17987 – Postgiro: 82 00 18

Leesgeld f 3.75 per half jaar. Los nr. 75 ct.

Advertentie-tarieven op aanvraag. Copyright Uitg.

DE CLARINGE

In de Middeleeuwen was Twente als deel van het Oversticht een leengebied van de Duitse Keizer en de bisschop van Utrecht oefende hier het gezag uit. Hij nam lieden in dienst voor de landsverdediging, benoemde mensen voor het bestuur en de rechtspraak en verleende privileges zoals het stadsrecht, dat de weg opende voor een zekere mate van volksinvloed. Evenwel nog geen democratie in de huidige zin.

Op gezette tijden kwam de landsheer met zijn leenmannen, zijn raad, en met stedelijke vertegenwoordigers bijeen op de Spoolderberg bij Zwolle en na 1392 te Deventer en wel twee keer per jaar, *'bij gras en bij stro'*, dat wil zeggen in het voorjaar en in het najaar; [153].

In latere eeuwen werden de bijeenkomsten gehouden te Zwolle, Deventer en Vollenhove; na 1592 om beurt in Deventer, Zwolle en Kampen.

Op die manier ontwikkelde zich in het Oversticht een gewestelijk bestuur, waarin de edelen en de drie steden Deventer, Kampen en Zwolle een belangrijke rol gingen spelen.

De bijeenkomsten hadden in de 14e en 15e eeuw het karakter van rechtszittingen, waar de ingezetenen van het Oversticht in hoogste instantie het recht konden zoeken aan de hand van de regels, die waren vastgelegd in de aan Twente, Salland en Vollenhove afzonderlijk uitgegeven bisschoppelijke landbrieven alsmede in de stadsbrieven. Besturen is in deze tijd nog niet het moderne leiding geven bij een ontwikkeling naar de toekomst, eerder het handhaven van orde en veiligheid en veel meer nog de bestraffing van ordeverstoringen die reeds hadden plaats gevonden. Specifieke leenzaken werden behandeld op de Leendag en op de zgn. Camerclaronge; [155].

In latere tijd wordt niet meer gesproken van Claringe, maar van Landdag. De namen Staten en Gedeputeerden kwamen in gebruik. De gewone man kreeg echter nog hoegenaamd niets in de melk te brokkelen.

TWENTE IN DE BAN

De handelsactiviteiten van de bisschoppelijke steden aan de IJssel kwamen ook ten goede aan Twente. Vrachtvaarders en vrachtrijders, kooplui en ambachtslieden verdienden hier hun boterham dank zij de scheepvaartroute's en de hessenwegen die langs Rijssen en Goor onze streek doorkruisten. De ruilhandel tussen stad en platteland deed ook de boeren delen in de vruchten van het koopverkeer.

De nauwe economische betrekkingen brachten met zich mee, dat de houding van de IJsselsteden inzake aangelegenheden van Het Sticht gemakkelijk als gedragslijn werd overgenomen door de kleine steden in Twente. Met name de opvolging op d'Utrechtse bisschopsstoel is meer dan eens aanleiding geweest tot gezamenlijke oppositie. De bisschop was niet alleen kerkleider, maar ook wereldlijk vorst. De ideeën van een opvolger moesten aansluiten bij de aloude rechtsbeginselen en privileges, maar ook stroken met bestaande handelsbelangen, concurrentie-posities en fiscale wensen.

Na de dood van de krachtige bisschop Frederik van Blankenheim (1393-1423) kwamen twee kandidaten in aanmerking om de vrijgekomen bisschopsstoel te bezetten.

De IJsselsteden — bedacht op de verwezenlijking van hun eigen economische opvattingen – steunden Rudolf van Diepholt, die de meerderheid van de kanunniken achter zich had, maar *'niet een woord Latijn spreken ofte verstaen konde'*.

De paus steunde Domproost Zweder van Kuilenburg, die nauwe relaties had met de Bourgondisch gezinde (Kabeljauwse) partij in Holland en op 6 febr. 1425 tot bisschop werd benoemd. In hetzelfde jaar was de Bourgondiër Philips de Goede, als erfgenaam van Jan van Beieren, opgetreden tegen zijn nicht Jacoba van Beieren, om vaste voet te krijgen in Holland; [156]. Zijn strijd speelde zich voor een goed deel af op de grenzen van het Sticht en Holland, zodat een welgevallige prelaat aan het hoofd van het bisdom Utrecht voor Philips van groot belang was. Derhalve steunde ook hij de kandidatuur van Zweder van Kuilenburg.

De andere kandidaat voor de bisschopszetel, Rudolf van Diepholt, legde zich niet bij Zweder's benoeming neer en slaagde er zelfs in een groot gedeelte van het Sticht in handen te krijgen. Hierop volgde een periode die bekend zou worden als het Utrechts schisma.

Paus Martinus V verklaarde iedereen in de kerkelijke ban, die Zweder van Kuilenburg niet als bisschop van Utrecht wilde erkennen; (Het Interdict, 1425-31). Deze ontzegging trof volgens de streekhistoricus Röring ook de steden Delden en Ootmarsum en de plaats Denekamp. In elke mark was toen een hoekje, waar men de doden begroef. Achter *'de Fluttert'* in de heide tussen Markvelde (gem. Diepenheim) en Goor lag nog lang een los huisje, dat *'t Karkhof* werd genoemd, naar men meent omdat hier zo'n noodbegraafplaats was gelegen; [157].

Ten lange leste werd Zweder door een pauselijke beslissing in 1432 tot bisschop van Caesarea in partibus infidelium (in de ongelovige gebieden) aangesteld en Rudolf tot bisschop van Utrecht.

Toen de Canadezen in 1945 aan de zuidkant van het Twentekanaal stonden, schoten zij enkele grote gaten in de spits van de Ned. Herv. Kerk te Goor om Duitse verspieders en scherpschutters af te schrikken.
Ruim drieënhalve eeuw eerder (in 1581) liet de Staatse overste IJsselstein deze kerk — destijds in katholieke handen — in brand steken, om zijn krijgsmannen te beschermen tegen het vallende puin, veroorzaakt door de kogels die de Spanjaarden afvuurden in de richting van de kerktoren.
[zie volgende nummer Twentse Post: „De kerk te Goor"; hist. overzicht]

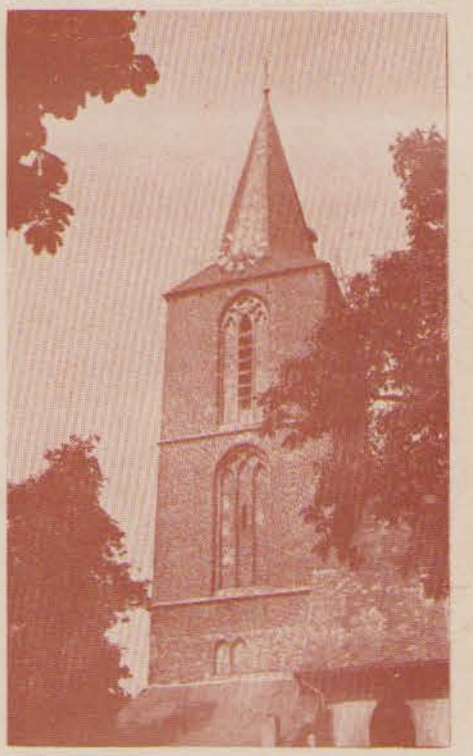

Twentse Taalbank

·ZELFSTANDIG KWARTIER TWENTE·

De schatkist schijnt nogal geleden te hebben onder de tegenstellingen bij de bisschopsbenoeming, want in 1433 moest bisschop Rudolf het drostambt Twente en de burcht te Enschede verpanden aan Everwijn I van Guterswick, graaf van Bentheim en heer van Steinfurt. In 1436 raakte Diepenheim als pand in handen van de bisschop van Münster en in 1437 blijkt Johan van Weleveld pandhouder te zijn van de burcht en de stad Enschede alsmede van alle nog niet verpande bronnen van inkomsten in Twente. In 1449 schijnen deze panden, althans een deeel daarvan, te zijn ingelost, aangezien bisschop Rudolf in dat jaar de oude burcht te Enschede liet afbreken ten behoeve van een nieuw bolwerk aldaar; [158].
In hetzelfde jaar kocht bisschop Rudolf het huis 'de Blanckenborg' te Haaksbergen met toebehoren, in welk gericht hij wel reeds de rechtspraak maar geen grond, geen hoven, geen markerichterschappen, geen molens en geen versterkt huis bezat; [159].

De Twenten beschouwden hun grondgebied als een zelfstandig kwartier in het Oversticht, hetgeen betekende dat niet alleen Twente's afhankelijkheid van het geheel, maar ook haar eenheid als afzonderlijk onderdeel, diende te worden gerespecteerd. Zij steunden de bisschop bij de aankoop uit particuliere handen van de borg Haaksbergen, om daardoor de versterking van Twente's zuidgrens alsook de veiligheid van de scheepvaart-route langs Haaksbergen te bevorderen. In ruil voor de geboden hulp verlangden Ridderschap en Steden van Twente de garantie, dat 'de Blanckenborg' nimmer bij een ander gebied zou worden ingelijfd en voortaan altijd onder bewaring zou staan van een Twentenaar.

Dit verlangen wordt begrijpelijk wanneer men bedenkt, dat de binnenlandse rust en de veiligheid van de grenzen in deze tijd vooral afhing van de omstandigheid, in wiens handen een borchplaats zich bevond. Vooral in de grensgebieden vormden particuliere bezitters van verdedigbare huizen of hun huisbewaarders, vanwege de altijd aanwezige en wijdvertakte prive-belangen (in de hand gewerkt door het grootgrondbezit en het leenstelsel), evenzovele onberekenbare factoren bij de partijvorming en de landsverdediging.

„Int jaer 1452 des Donderdaegs na beloken Paesschen gaf die Bisschop die Ridderschap en Stede van Twente dit privilege, dat het huis ende Heerlicheit Blanckenborg erflick ende altijdt bij 't Lant van Twente soude blijven, ende bewaert worden met een Amptman uit Twente geboren. Dese Heerlicheit Blanckenborg, waeronder Haexbergen behoort, is gelegen op die grensen van Twente, tot welckers verseeckeringe hij 't selve huis gekoft hadde van Reinolt van die Roer, waertoe die van Twente hem behulplick geweest waren;" [160].

Voor het beheer van zijn nieuw verworven bezit stelde de bisschop een kastelein op 'de Blanckenborg aan, welke functie vervuld werd door de ambtman (drost) van Twente, die tevens het rentmeesterschap over de Blanckenborgse goederen vervulde; [161]. Zij hier nog opgemerkt dat Haaksbergen, evenals eertijds Enschede, geen heerlijkheid was in staatsrechterlijke zin, aangezien zowel de hoge als lage rechtspraak reeds vóór de aankoop bij de bisschop berustte. De heerlicke rechten van de heren van Haaksbergen en Enschede waren derhalve niet van publiekrechterlijke maar van privaatrechterlijke aard.

Onder de regering van bisschop Rudolf werden de richterambten Rijssen en Goor samengevoegd tot het richterambt Kedingen. In 1351 was richter te Rijssen: Jacob Rozinck. In 1388 was richter in het Kerspel-Goor: Bruen van Hederike. In 1408 schijnt Rijssen met de omliggende buurtschappen nog een eigen richter gehad te hebben. In 1444 en 1453 wordt echter een richter van Kedyngherland benoemd; (zie ook voetnoot 174).
Tot de Rijssense kwartieren van het gericht van Kedingen werden, behalve de stad, haar Wigbold, voorts gerekend de marken Wierden en Hooge Hexel, Notter en Zuna, Rectum, Enter, Ypelo en Elsen.
Tot de Goorse kwartieren de marken Stockum, Herike en Beusbergen, Markelo, Kerspel Goor en de stad Goor met haar Wigbold.

Op het einde van zijn regering raakte bisschop Rudolf in grote moeilijkheden met de geestelijkheid van Utrecht. De leider van de oppositie was de Domproost Gijsbrecht van Brederode, die krachtens de Hoekse tradities van zijn geslacht vijandig stond tegenover de Bourgondiërs. In zijn grote nood had bisschop Rudolf zelfs met het plan rondgelopen zijn wereldlijk gebied aan hertog Philips de Goede over te dragen. Bisschop's dood op 24 maart 1455 verhinderde dit evenwel; [162].

VOETNOTEN

[151] Voor de staatkundige ontwikkeling in Drente zie *Twentse Post* van augustus 1962 (kleine jaargang).

[152] De historicus Slicher van Bath deelt mee dat door de bijzondere ontwikkeling, welke het grondbezit in Drente heeft ondergaan, door het ontbreken van de factor grootgrondbezit, in Drente de meeste buren (zij die in een buurschap samenwonen) later ook markgenoten zijn geworden, het zijn bijna synoniemen. In Gelderland en Overijssel daarentegen zijn bijna alleen de grootgrondbezitters markgenoten, de buren zijn het waarschijnlijk zelden; [*Mensch en Land in de Middeleeuwen*, 1972, dl. I, blz. 121].
Volgens I. H. Gosses geschiedde de optekening der markerechten in Gelderland en Overijssel, omdat hier de *eigenaren* de macht hadden, tegenover de *buren*, terwijl in Drente, bij het ontbreken van de tegenstelling *eigenaren-buren*, er geen oude marke-rechten zijn en evenmin een marke-gerecht met een marke-rechter; [*De organisatie van bestuur en rechtspraak in de landschap van Drente*, 1941, 115-116, 194].
In een markegenootschap kan één eigenaar, bijv. de hofheer, over een dergelijke invloed beschikken, dat hij praktisch door het bezit van de helft of meer waardelen, de overige markegenoten kan overheersen; er kunnen ook twee eigenaren zijn, die gezamenlijk de meerderheid bezitten; hetzelfde kan ook het geval zijn met een kleine groep van eigenaren; tenslotte kan het voorkomen, dat alle eigenaren ongeveer of zelfs geheel gelijkgerechtigd zijn; van enige invloed van wat we zouden kunnen noemen grootgrondbezit, is dan geen sprake meer; [id. S.v.B., *Mensch en Land*, dl. I, blz. 99].

[153] De historicus Slicher van Bath konkludeert, dat in het algemeen gesproken in Overijssel en Gelderland bij de mark een markgerecht of holtgericht met een markerechter of holtrichter behoort, in Drente echter niet; [*Mensch en Land in de Middeleeuwen*, 1972, dl. I, blz. 89].
Soms wordt de voorzitter, de *marke-* of *holtrichter* gekozen, soms is deze functie erfelijk, men spreekt dan van een *erfmarkerichterschap*. Het komt vooral in Overijssel voor (53 x) en dan bij voorkeur in Twente, in Gelderland (11 x) en in Drente in het geheel niet.
In de toelichtingen bij de markenkaarten van Gelderland en Overijssel (door Martens van Sevenhoven) wordt vaak het erfmarkerichterschap van een mark, verbonden aan een hof, later ook vermeld als verbonden met gewone boerderijen. Gaan we, voor zover dat mogelijk is, de bezitters van deze hoven na, dan blijkt de bisschop van Utrecht de meeste dezer hoven in bezit te hebben of hierover leenheer te zijn, nl. 41 hoven, waarbij zes twijfelachtig. In het geheel (meegerekend de hoven zonder erfmarkerichterschap) bezit de bisschop v. Utrecht 104 hoven; van deze zijn er dus minstens 35 of wel 1/3 deel, waaraan het erfmarkerichterschap is verbonden; bij de niet-bisschoppelijke hoven is dit met slechts 1/15 het geval. Het is dus wel zeer duidelijk, aldus Slicher van Bath, dat de bisschop als landsheer (en als bezitter van hoven) er naar gestreefd heeft om in het bezit van het erfmarkerichterschap te komen, om op deze wijze de marken te kunnen beheersen; [id. *Mensch en Land*, dl. I, blz. 97-98].
Van de genoemde 104 hoven van de bisschop zijn er 89 in Overijssel gelegen, 7 in Gelderland (welk gebied niet tot Het Sticht behoorde) en 8 in Drente. Al de genoemde 104 hoven zijn geen direct bisschoppelijk bezit, het merendeel (85) zijn hoven, welke de bisschop in leen heeft uitgegeven; het is zeer waarschijnlijk, dat deze hoven geen oorspronkelijk bisschoppelijk bezit zijn geweest, maar allodiaal (vrij, eigen) goed waren, dat aan de bisschop is opgedragen en van hem in leen terugontvangen. Het is mogelijk, dat het goed pas bij de leen-opdracht als curtis of hof betiteld wordt om een zekere voornaamheid aan te duiden. De betitteling hof kan alleen bedoeld zijn om aan te geven, dat dit een belangrijk goed, misschien het belangrijkste ter plaatse is; van een uitoefening van de hof-functies is in de meeste gevallen geen sprake. Deze hoven, welke in leen zijn uitgegeven, komen bijna alleen in de 14e en 15e eeuw voor. Uit de rekeningen van de bisschop (uit de jaren 1381/83) blijkt, dat er in Twente 6 belangrijke hoven waren, welke nog wel degelijk een hof-functie — de inning van de verschuldigde gelden en naturalia — uitoefenden; ze waren gelegen te Oldenzaal, Ootmarsum, Delden, Weddehoen (Delden), Borne en Goor; [id. *Mensch en Land*, dl. I, blz. 187].

[154] L. A. Stroink, *Stad en Land v. Tw.*, 1962, blz. 232.

[155] We lezen bij Nagge, *Hist. v. Ov.*, dl. I, blz. 293 e.v.:
Op 8 juni 1484 heeft bisschop David in OverIJssel een Leendag gehouden, *'daer dese navolgende mannen van Leen tegenwoordig waren':*
Rudolph van Bevervoorde, Gerrit van Roeije, Steven Campherbeke, Dirck van Schulenburg, Gerrit van Weleveld, Harmen van IJsselmuden, Willem van Over-Enck, Arent van Bevervoorde, Tijmen ten Bussche, Dirck Holtwijck, Harmen van Witman, Evert Stucker, Lubbert Tonis van Langenholt, Geert Vrese, Jan van Bevervoorde.
Op 9 juli 1484 heeft de Bisschop binnen DEVENTER zijn Camerclaronge geholden mit dese nabeschrevene van de Ridderschap:
Frederick van Beveren (d.i. Bevervoorde; red. TP), Com[mandeur] tot Ootmersen; H. Willem v. Buchorst Rid.; Hako van Millingen, Rudolph van Bevervoorde, Rodolph v. Blancefort, Frederick van Rechteren, Hendrick Mulert, Geert v. Rhede, Dirck van Schulenburg, Dirck van Voorst, Geert van Weleveld, Jan Stucker, Arent van Bevervoorde, Wolter van Coeverden, Jan van Bevervoorde, Steven van Campherbeke.
R. v. Sallant:
Wasbot Warmelo, Jan Ittersum, Geerlof Bloemendal.
van Deventer:
Willem van Over Enck, Cornelis van Aller, Willem van Sweten, Jan van Graes.
van Campen:
Bartold van Wilssem, Hendrik Cundertorf.
van Swolle:
Erenst Stucker, Hendrik v. IJrte.
Noch heeft de Bisschop opten 10 Jul. sijn grote Claronge geholden mit dese navolgende van de Ridderschap binnen DEVENTER:
H. Vincentius van Buren, Rid.; Jacob de Hake, H. Berend Frederick v. Bevervoorde, Com. tot Ootmarsem; Sweer van Bermentlo; Mr. Jan van Diepholt Dr. Can. en Scholaster tot Deventer; Jan v. Bermentlo, Rolof Branckefort, Mr. Simon van de Schulenborg, Dr. Harmen v. Isselmuden, Geert Mulert Rentm. v. Salland, Jan de Rode; Rolef van Bevervoorde Scholte tot Vollenhove; Albert van Heerde; Jacob v. Ittersum; Seger v. Voorst Drost van Salland; Peter v. Uterwyck; Geert v. Weleveld Drost van Twente; Jan van Thije; Cornelis v. Schulenburg Drost toe Lage; Jan Stucker Drost toe Blanckenborg; Jan van Graes; Jan v. Bevervoerde Drost van Diepenheim; Dirck v. Voorst huismaarschallck van de Bisschop; Gosen van Rhede; Wolter van Coeverden; Arent van Campherbeke Rentm. v. Sal.; Geerlof v. Bloemendael.
van Deventer:
Willem v. Over Enck; Cornelis van Aller; Willem v. Sweten.
van Campen:
Bartold v. Wilsem; Hendrik Cundertorf.
van Swolle:
Evert Stucker; Hendrik v. IJrte.
N.B. In bovenstaande lijst valt op de voltallige opkomst van bisschop's drosten op de Grote Claringe (d.i. de Landdag); red. TP.
Noch heeft de Bisschop op den 19 Jul. sijn camerclaronge geholden van sijn hofhorige ende tafelgoederen, mit sijn Raden ende goede mannen;
ins gelijcken op den 21 Jul. weder Camerclaronge, daer onder andere genoemt worden:
Harmen van Overhagen, Albert v. Steenwijck, Jan Boelman.
Noch tot CAMPEN Claronge geholden, daer onder andere genoemt worden:
Harmen van Over-Hagen, Comm. der Duitsche Orde; Rudolph van Overhagen, Albert van Steenwijck, Jan Boelman.
Nog tot CAMPEN Cloronge geholden, daer onder andere sijn geweest: Jan Westvorde; Rolef v. Langen etc.
Opten 10 Sept. 1484 heeft de Bisschop op dat huis VOLLENHOVE zijn camerclaronge geholden daer dese nabeschreven tegenwoordig waren:
H. Vincent van Buren Rid.; Geert v. Weleveld Dr[ost] in Twente; H. Willem v. Buchorst R.; Rolof v. d. Cloester; Seger v. Rechteren v. Voorst, Dr. v. Salland; Jan v. Bevervoorde, Dr. te Diepenem; Hendrik Mulert Scholte van Hasselt; Rolef v. Bevervoorde, Scholte v. Vollenhove; Geert Mulert, Rentm. v. Salland; Jan van IJsselmuden; Peter van Uterwyck, Castel. v. d. Cuinre; Rolef Hondenberg; Werboldt van Wermelo; Frederick van Rechteren; Jacob van Ittersum; Jan v. Ittersum; Geerlof Bloemendael;
van Deventer:
Cornelis v. Aller; Willem v. IJrte.
van Campen:
Bartold van Wilsem; Gosen Klinckenberg.
van Zwolle:
Evert Stucker; Lubbert Hassen.
Noch heeft de Bisschop Claronge geholden van Tafelgoederen mit dese navolgende:
Mr. Ludolph v. d. Venne Dom Deken; Jan v. Bevervoorde, Dr. v. Diepenhem; H. Vincent van Buren R.; Dirck v. Voorst Huismarschalck; H. Willem v. Buchorst R.; Rolof Hondenberg; Mr. Arent Mulert; Rolef van de Cloester; Seger v. Voorst Dr. van Salland; Cornelis van Aller; Rolef v. Bevervoorde, Schulte v. Vollenho; Otto v. Rutenborg; Dirck v. Schulenborg, Dr. toe Lage; Willem v. Sweten; Geert v. Welefelde, Dr. v. Twente; Joh. v. IJsselmuden.
Noch opten 15 Sept. Claronge van sijn huysgoederen mit sijn Raden ende mannen geholden:
Mr. Ludolph v. d. Venne Dom Deken; Hendrik Mulert; Mr. Arent Mulert; Jan van IJsselmuden; Mr. Seino v. Schulenburg; Rolef van Langen; Rolef van Bevervoorde; Evert Stucker; Seger van Voerst; Rolef Bloemendael; Geert v. Weleveld; Jan v. Graes; Hendrik Persijn.

Twentse Taalbank

Bourgondische invloeden in Neder- en Oversticht

Philips de Goede stelde alles in het werk om de vrijgekomen bisschopsstoel van Utrecht in handen te spelen van zijn bastaardzoon David van Bourgondië (sedert 1451 bisschop van Terwaan in Noord-West Frankrijk). Als pleitbezorger zond Philips graaf Jan van Nassau naar Utrecht om de kanunniken aldaar voor zijn kandidaat gunstig te stemmen.
Ook de hertog van Gelre, Arnold, had een kandidaat in de persoon van Steven van Beieren, kanunnik te Keulen, die bovendien de steun van zijn aartsbisschop genoot.
Op 7 april 1455 vond de verkiezing plaats. De uitslag was voor de hertog van Gelre en in het bijzonder voor Philips de Goede een grote teleurstelling: alle stemmen op twee na kwamen ten goede aan Domproost Gijsbrecht van Brederode, terwijl David zelfs geen enkele stem verwierf. Nadat de twee dissidente kanunniken, die op Steven van Beieren gestemd hadden, zich bij de overgrote meerderheid aangesloten hadden, verklaarde de Domdeken, ambtshalve voorzitter van de vergadering, Gijsbrecht van Brederode gekozen als bisschop; [163].
Volgens S. B. J. Zilverberg in zijn eerder aangehaalde biografische studie had Gijsbrecht zijn grote overwinning in de eerste plaats te danken aan zijn leiderschap van de oppositie tegen de belastingpolitiek van de overleden bisschop. De voornaamste reden evenwel van Gijsbrechts verkiezing was het feit, dat de Brederodes beschouwd werden als het enige belangrijke tegenwicht tegen de Bourgondische machtsuitbreiding. De invloed van de Brederodes bleef gevaarlijk en de verkiezing van Gijsbrecht tot bisschop kon de aanleiding worden tot een burgeroorlog. Een bijzondere bedreiging van het Bourgondische bezit in Holland waren de aanspraken, die de Brederodes lieten gelden op de grafelijke waardigheid. Het was dus voor Philips de Goede een levensbelang de electie (verkiezing) van Gijsbrecht ongedaan te maken en met pauselijke steun toch de kandidatuur van zijn zoon David door te drijven.
In Utrecht zat de partij van Gijsbrecht echter ook niet stil. Men spande alle krachten in om Gijsbrechts electie door de paus te doen confirmeren (bevestigen). Nog op de dag van de verkiezing werd een suppliek (verzoekschrift) aan paus Calixtus III opgesteld, waarin stond, dat Gijsbrechts electie de volledige steun had van adel, ministerialen en het volk van Utrecht; [164]. Volgens het concordaat van 1448 van Nicolaas V met de Duitse natie had de paus het recht in die gevallen, waarin het hem goed toescheen, van de electie af te wijken en een andere bisschop aan te stellen. De kanunniken, bevreesd voor deze mogelijkheid, sloten daarom op 12 april een overeenkomst met de elect, waarbij deze beloofde hen te beschermen tegen alle moeilijkheden, die zij eventueel zouden kunnen ondervinden, zowel van de zijde van de paus of enig wereldlijk of geestelijk persoon; [165]. Gijsbrecht van zijn kant beloofde zich aan allerlei rechten en privilegiën van financiële en rechterlijke aard te houden. De gezanten van de elect waren inmiddels naar Rome getogen voor de pauselijke bevestiging, terwijl een ander gezantschap aan keizer Frederik III om de regalia (d.w.z. de koninklijke rechten, die de bisschop mocht uitoefenen) zou verzoeken. De keizer beleende inderdaad Gijsbrecht van Brederode, temeer omdat ook hij weinig gediend was van de stijgende Bourgondische macht.
Te Rome was het succes voor de Hoekse partij echter niet zo groot. Hoewel de gezanten van Gijsbrecht te Rome reeds geld voor de servitia op een bank gedeponeerd hadden, bleek dit toch niet voldoende om de confirmatie te verwerven. Ook de andere kandidaten voor de bisschopszetel hadden bij de Curie hun pleitbezorgers. Voor David van Bourgondië traden op de bisschop van Atrecht en koning Alfons van Aragon. Toch schenen de kansen van Gijsbrecht niet ongunstig. De paus had namelijk de proosdijen Dom en Oudmunster, die aan Gijsbrecht toebehoord hadden, aan twee van zijn kardinalen, Prosper Colonna en Guillaume d'Estaing, toegezegd; [160]. Een teken dus, dat Calixtus wel degelijk plannen had, Gijsbrecht van Brederode te confirmeren.
Philips de Goede had met zijn bemoeiingen meer succes. Hoe hij er in geslaagd is de paus zo spoedig tot andere gedachten te brengen, is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk heeft hij tegenover Calixtus III, die grootse plannen had voor een kruistocht tegen de Turken, toezeggingen gedaan; [167]. Hierbij zal gekomen zijn, dat de vorige paus beloofd had in de gebieden die binnen de Bourgondische invloedssfeer lagen, geen de hertog onwelgevallige prelaten te benoemen; [168]. Hoe dan ook, niet Gijsbrecht van Brederode maar de zoon van Philips: David van Bourgondië, werd door Calixtus tot bisschop van Utrecht benoemd. In het vrijgekomen bisdom Terwaan werd de graaf van Vaudemont, nauw verbonden aan de Bourgondiërs, bisschop.
Groot was de vreugde in Holland, waar de klokken beierden ter ere van David, maar Philips mocht dan formeel de bisschopszetel voor zijn zoon verworven hebben, Gijsbrecht en de Staten van het Nedersticht waren niet van zins om zich bij de pauselijke beslissing neer te leggen. Daarom besloot Philips gewapenderhand in te grijpen.
De Staten van het Nedersticht hadden zich op de verdediging voorbereid door soldeniers uit Gelre in dienst te nemen en de stad Utrecht te versterken. Maar tegen het leger van Philips was men niet opgewassen. Begin augustus 1456 begaf Gijsbrecht van Brederode zich naar het hoofdkwartier van Philips de Goede in IJselstein om te onderhandelen. Op voorwaarden, die voor de elect bepaald niet ónaantrekkelijk waren, werd de vrede gesloten. David van Bourgondië kon bezit nemen van zijn residentie; [169].
Er was echter nog slechts een gedeelte van het Sticht in Davids handen. Het Oversticht, dat in 1455 aan Gijsbrecht van Brederode zijn steun toegezegd had [170], bleek niet genegen zich bij het tractaat van IJselstein neer te leggen, zodat Philips van Bourgondië zich gedwongen zag ook dit gebied gewapenderhand tot onderwerping te brengen.
Men stelde ten Oosten van de IJssel zijn hoop op Gelre, daar men verwachtte dat dit land er weinig voor zou voelen aan twee kanten door Bourgondisch gebied begrensd te worden. Nu was hertog Arnold wel bereid de Overijsselaars te steunen, maar deze vorst had moeilijkheden met zijn onderdanen, zodat er van deze steun minder terecht kwam, dan men zich in het Oversticht voorstelde. Omstreeks begin mei 1456 had Overijssel een overeenkomst met hertog Arnold gesloten, waarbij deze (of zijn zoon) als heer van dit gebied erkend werd. Arnold zou van zijn kant de oorlog verklaren aan de hertog van Bourgondië. Voorts zouden Gelre en Overijssel een verzoek tot paus en keizer richten, de twee gewesten tot één vorstendom te mogen verenigen. Van veel politieke wijsheid getuigde dit verdrag niet bepaald, aldus nog steeds de biograaf S. B. J. Zilverberg. In de eerste plaats, omdat de keizer zeker niet zijn medewerking tot gebiedsuitbreiding zou verlenen aan iemand, over wie de Rijksban was uitgesproken en die nooit officieel beleend was met Gelre en Zutfen; [171]. En in de tweede plaats, omdat van de paus in deze geen hulp te verwachten was.
Philips, die naar Overijssel wilde oprukken, gaf aan hertog Arnold kennis van zijn plan om over de Veluwe te trekken en verzocht daarom om faciliteiten voor de proviandering van het leger. De Gelderse hertog durfde zich thans niet openlijk tegen Philips de Goede uit te spreken, maar wilde evenmin de Bourgondiër behulpzaam zijn. Hij hield zich daarom van de domme en wierp de schuld van de tegenwerking, waarover Philips klaagde, op zijn ambtslieden. Voorts protesteerde Arnold over de confiscaties van de Bourgondiërs op de Veluwe.
De tocht over de Veluwe van Philips leger ging niet zonder moeilijkheden, de stemming van de bevolking was de Bourgondiërs geenszins gunstig. Vooral de Picardiërs hadden bij de Geldersen zulk een slechte naam, dat deze ze wel vergeleken met Saracenen. Een ware guerilla barstte los tegen de indringers, die geen genade konden verwachten, want de partisanen sneden de kelen af van diegenen, die er aanzienlijk uit zagen, in het bijzonder zij, die op Franse wijze gekleed waren; [172]. Na veel moeite slaagde Philips er in de Veluwe over te trekken en het beleg voor Deventer te slaan.
De verovering van de stad bleek niet gemakkelijk. De Deventenaren hadden zich geducht voorbereid en het moreel in de stad was goed. Tijdens het beleg verscheen hertogin Catharina van Gelre met haar zoon om steun van Philips te vragen tegen Arnold, het resultaat van dit onderhoud is evenwel niet bekend.
Op de duur kon Deventer het verzet tegen Philips de Goede niet volhouden. De stad besloot zich op 18 sept. 1456 over te geven. De hertog behandelde de Deventenaren met grote clementie. Hij eiste slechts de erkenning van bisschop David als heer. Niet lang daarna legden ook de andere steden het hoofd in de schoot. Zij beloofden binnen drie weken bisschop David als hun heer te erkennen. Nadat David te Deventer plechtig gehuldigd was, voer hij over de IJssel naar Kampen en vervolgens naar Zwolle en Groningen. Hij mocht zich thans heer noemen van het gehele wereldlijke gebied van Het Sticht; [173].

~ DE SCHIJVE ~

BISSCHOP DAVID BEGON ZIJN regering met het uitgeven in 1457 van een landbrief aan *„Allen luden van Averijssel"*, waarmee in feite de drie drostambten Salland, Vollenhove en Twente hetzelfde recht kregen en verenigd werden tot Overijssel; [174]. Desalniettemin bleven Salland, Vollenhove en Twente apart vergaderen.
De landbrieven werden voorheen voor elk kwartier afzonderlijk gegeven. De oudste is het handvest voor Twente van 1365, dan volgen in 1387 Vollenhove en in 1406 Salland.
Met de landbrief van 1457 aan Overijssel zette bisschop David de eerste stap op weg naar centralisatie en bond hij de strijd aan tegen het particularisme, dat de plaatselijke of gewestelijke belangen stelde boven de algemene belangen. Zijn streven was gericht op een krachtig éénhoofdig gezag in de persoon van de vorstbisschop van Utrecht.

RAIFFEISENBANK
'Kedingen'
te
Goor en Diepenheim
voor al uw bankzaken

In de eerste jaren van zijn regering was bisschop David de moeilijkheden in zijn gebied nog niet te boven. Met het Oversticht was de verhouding aanvankelijk redelijk goed. Maar in het Nedersticht laaiden herhaaldelijk felle burgertwisten op met alle dreigingen van dien. Reden wellicht, waarom in 1460 de Overijsselse steden en stadjes (Deventer, Zwolle, Kampen, Oldenzaal, Enschede, Ootmarsum, Delden en Goor) een verbond sloten om elkaar in nood te helpen; [Stroink, *Stad en Land v. Tw.*, blz. 237].
De politiek van bisschop David was er op gericht, de landsheerlijke macht geleidelijk aan te versterken. In dit kader trachtte hij de rechterlijke macht onder zijn contrôle te brengen.
In 1460 beval de bisschop, dat de horigen van de hofgoederen in Twente niet langer voor de officiaal te Utrecht, maar voor David's rentmeester in Twente, Roelof van Bevervoorde, zouden terecht staan, voorlopig voor vier jaar; [175].
Vervolgens trachtte de bisschop de wereldlijke rechtspraak in handen te krijgen; [176]. Hij stond in dit streven vrij sterk, omdat inderdaad de rechtspleging volgens het Lantrecht een weinig verkwikkelijk beeld vertoonde.
Blijkens een register, bewaard gebleven in het gemeentearchief van Kampen, waarin afschriften van oorkonden, processen verbaal e.d. staan [177], bestond er in de jaren 1460 en 1470 — en vermoedelijk al over een veel langere periode — een onhoudbare toestand van corruptie en afpersing van de zijde der drosten in Overijssel. Deze en andere mistoestanden hebben er toe geleid dat bisschop David, met instemming van keizer Frederik III, op 17 jan. 1474 een hooggerechtshof in het leven riep, dat meer eenheid en centralisatie in de rechtspleging moest brengen. Hij rechtvaardigde deze instelling, die *„de Schijve"* werd genoemd (naar de ronde tafel waaraan de rechtsgeleerden werkten), met de volgende woorden:
'Wij dan aensiende die gebreekelijkheid van Justitie in onsen lande, an dewelke sulcke gebreken ende dwalingen te wesen plagten dat klagelijk was, dat een die best gemacht was 't beste recht plagt te hebben (de klassejustitie beschermde de rijken; red. TP) *ende niemand hyer en was, die tot sulke grote ellendigheyd dede* (nochtans achtte niemand zich schuldig aan rechtsverkrachting; red. TP), *daarom heeft ons gedogt een opperste remedium van rechte, alse dattet beroep stede soude hebben in onsen landen, als men overlast word'*; [178].
De instelling van *„de Schijve"* geschiedde niet met algehele instemming van de ingezetenen van Het Sticht, ofschoon het appél op dit gerechtshof kosteloos was. Van oudsher waren de Stichtenaren gewend geweest op rechtsgebied vast te houden aan de oude regels, waarvan slechts mocht worden afgeweken met hun voorkennis en goedvinden. Als grondregel gold daarbij berechting door eigen mensen met de mogelijkheid van beroep op de rechtbank van appél, de eerdergenoemde *„Claringe"*; [179].
Met name de steden, die bij monde van Schout en schepenen binnen de stadsvrijheid de rechtspraak uitoefenden en zich teweer moesten stellen tegen de verregaande rechtsbemoeienissen van bisschop's ambtenaren (de drosten), zagen in een bisschoppelijke rechtbank, bediend door juristen die reeds tevoren waren opgetreden als bisschoppelijke raadslieden [180], juist een versterking van de positie van de drosten als zijnde dienaren van de bisschop gelijk de leden van *„de Schijve"*. Bovendien werden de diverse ambten verpacht, zodat de drosten — om zich financieel boven water te houden — aan de rechtspraak verdienen moesten; [181].
Bisschop David hield niettemin vast aan zijn Bourgondisch-centraliserende denkbeelden en wenste geen terugkeer naar de oude toestand. Het jaar 1477 vormde echter een keerpunt.
Karel de Stoute, halfbroer van bisschop David van Bourgondië en sedert 1467 opvolger van Philips de Goede, had zich na zijn mislukte koningskroning in Trier van de ene oorlog in de andere gestort. Frankrijk, Lotharingen en de Zwitsers hadden hem gevoelige nederlagen toegebracht. In januari 1477 sneuvelde de Bourgondische hertog tegen René II van Lotharingen bij Nancy. Karel's landen vielen toe aan zijn jonge dochter Maria van Bourgondië, naderhand gehuwd met Maximiliaan van Oostenrijk. Overal in de Bourgondische landen trad een gezagscrisis op. Ook de positie van Karel's halfbroer, bisschop David van Bourgondië, werd wankel.
Als eerste in zijn gebied ging de stad Utrecht in oppositie en hernam al vast een deel van haar oude rechten; [zie voetnoot 176]. Op 11 mei 1477 besloot de Utrechtse Raad, tezamen met de vertegenwoordigers van de ridderschap en de geestelijkheid een memorie van grieven aan de bisschop te overhandigen. Daarin wordt geklaagd over willekeurige gevangenneming van personen, inbreuken op de rechten van de Staten, op het schouwen van de rivieren, de instelling van de Schijve, de schending van de immuniteit der kapittelen, de benoeming van de schepenen, de aanstelling van buitenlandse ambtenaren, het leggen van tollen en andere zaken.
Slechts drie dagen later overhandigde bisschop David de Staten een uitvoerig gedocumenteerd antwoord op hun memorie. Daarin zegt hij ondermeer dat de door hem aangebrachte veranderingen steeds verbeteringen waren geweest, het beheer van de waterstaat door de instelling van de bisschoppelijke heemraden aan de Kromme Rijn en de Vecht aanzienlijk was verbeterd en de Schijve als hof van appél een zegen voor de bevolking was geweest. En dat hij daarom *„danck ende gheen ondanck en yeghen, ende moigen well seggen mit onsen Heere God opten Gueden Vridach:*

Twentse Taalbank

'Popule meus, quid feci tibi?';" mijn volk, wat doet ge aan mij?; [183].
De Overijsselse steden verleenden hun bemiddeling om inzake de tegenstellingen in het Nedersticht tot een oplossing te komen. Bij de zgn. Compositie (Ordening) van 28 juli 1477 moest bisschop David ondermeer beloven de Landbrief en de privilegiën te onderhouden, de waterstaat weer onder toezicht van de Staten te stellen en *„de Schijve"* af te schaffen.
Ook de stad Deventer maakte van de gezagscrisis gebruik door zich actief in te zetten voor de bekrachtiging van de oude rechten. In september 1477 had de Raad van Deventer de kleine steden van Twente naar zijn raadhuis ontboden om hun grieven tegen de bisschop te bespreken. En op 26 september verbonden de steden Deventer, Kampen en Zwolle zich plechtig om op te treden tegen een ieder, die recht en billijkheid met voeten trad. Vervolgens begaven gezanten van Deventer zich naar het kasteel Vollenhove, waar de bisschop zich bevond om Claringe te houden. David bleef weinig andere keuze dan aan een commissie van de IJsselsteden en van de ridderschappen van Twente, Salland en Vollenhove toe te staan een onderzoek in te stellen naar de gedragingen van zijn ambtenaren. De IJsselsteden kwamen de bisschop tegemoet door op 8 october toe te staan dat naast de twaalf afgevaardigden van de ridderschappen en elf van de steden ook twee gedeputeerden van de bisschop in de commissie van onderzoek mochten zitting nemen. Er werd bepaald dat de aangeklaagde ambtenaren in de gelegenheid zouden worden gesteld zich schriftelijk te verweren, terwijl men tevens het ontwerp van een nieuwe Landbrief zou maken. Hoger beroep op het vonnis zou niet mogelijk zijn; [184].
De geschiedvorser Ter Kuile jr. merkt op:
„Het instellen van een commissie van onderzoek en van berechting van bisschoppelijke ambtenaren door de steden was een revolutionaire daad, die later weliswaar door het opnemen van twee raadsheren van de landvorst werd gelegaliseerd, maar die toch eigenlijk uitsloot dat aan behandeling in appél gedacht kon worden. (—) Evenals de edelen bevond de bisschop zich tegenover de steden in een dwangpositie;" [185].
De bijeenkomst vond plaats op 16 okt. 1477 en volgende dagen in een herberg te Zwolle. Op de beklaagdenbank zaten Derk van Voorst en Godert van Reede, resp. Drosten van Salland en Twente; Hendrik Mulert, schout van Hasselt; en Roelof van Bevervoerde (woonachtig te Ootmarsum), die als „hovemeister" te Ommen het toezicht op de horige goederen had en voorts als rentmeester van Twente, samen met zijn helpers, bij de Twentenaren de geldbedragen inde, opgetekend in het bekende „Schattingsregister van Twente van 1475". In genoemd register staat 132 maal aangetekend: *'sall men penden'* of *'moet men penden'*; (gewoonlijk werd bij niet betaling of bij gedeeltelijke betaling een stuk huisraad in beslag genomen). „Het veelvuldig panden wekt de indruk, dat daaraan een voordeel was verbonden voor degene, die de panding oplegde. Dit is te verklaren uit de omstandigheid, dat de opgelegde boeten voor een goed deel dienden als wedde voor de rechterlijke ambtenaren;" [A. L. Hulshoff, *Het Schattingsregister van Twente van 1475*, blz. VII-VIII].
De memorie van grieven telde niet minder dan 79 punten. Zo had de drost van Salland op 25 Juli 1476 een zekere Goesen Burgers gevangen genomen en hem naar het kasteel Arkelstein gevoerd. De familieleden van Goesen eisten, dat deze op de gewone wijze terecht zou staan, maar Dirk van Voorst gaf hun het hooghartige antwoord: *'der stat dienre van Swolle heeft dairomme tot mij geweest, vanwegen der stat dergelijke begerende, dat ic dat geweigert hebbe. Solde ick U dan niet doerven?';* (de stadsdienaar van Zwolle heeft mij dezelfde eis gesteld, welke ik heb afgewezen. Zou ik dat de familieleden dan soms niet durven te weigeren?). Goesen was tenslotte niets anders overgebleven dan zich voor 60 Rijnse guldens vrij te kopen.
De drost van Twente, Godert van Reede, had het zo bont gemaakt, dat hij een vrouw uit Elzen (de marke gelegen tussen Goor en Rijssen) op het kasteel Saasveld gevangen had gezet omdat ze ervan werd beschuldigd de melk te betoveren. Hij had gedreigd haar op de brandstapel te plaatsen als haar familieleden niet binnen enige dagen losgeld betaalden. Het is duidelijk, dat de drost dit afgeperste geld moest restitueren.
Behalve de afstraffing van de schuldige ambtenaren vond ook een beraad plaats over het samenstellen van een nieuwe Landbrief, die de oude rechten moest bekrachtigen en herhaling van de mistoestanden moest voorkomen. Het officiële stuk, de zgn. *Tweede Landbrief van bisschop David*, kwam tot stand in 1478. Onder art. 4 wordt bepaald, dat de huislieden niet gedwongen konden worden graan aan de dienaren van de drosten, schouten en richters af te staan. Een bepaling, die kennelijk aansloot bij de klacht, die de kleine steden van Twente in 1477 bij bovenvermelde commissie hadden ingediend: *„soo klaegden die beschadigde huisluiden ende borgers van die kleine steden an den Bisschop over syne Amptluden, insonderheit over Roelef van Bevervoorde Droste van Twente, des Bisschops Raedt, ende Hofmeester, ende den Schulte van Hasselt;"* [NB Blijkens deze klacht was Godert van Reede, hierboven genoemd onder de lieden op de beklaagdenbank te Zwolle, inmiddels door Roelof van Bevervoorde opgevolgd als drost van Twente. Voorts komt Roelof van Bevervoorde ook voor als ambtman van Hasselt; *Tijdrekenk. Register v. Ov.*, aanhangsel, blz. 376]. Niet zozeer de grote uitvoerigheid van de zgn. *Tweede Landbrief*, alswel het feit dat het oudere recht daarin als het ware is gecodificeerd (samengevoegd tot een grondwet), heeft er toe bijgedragen dat deze oorkonde tot 1630 — het tijdstip waarop het nieuwe Landrecht van Overijssel tot stand is gekomen — de grondslag voor de verdere ontwikkeling was; [186].

◆ Aan de vooravond van de 16e eeuw

DE ONTWIKKELING VAN DE STANdenstaat naar een krachtig éénhoofdig gezag onder leiding van bisschop David van Bourgondië, werd door de gebeurtenissen van 1477 afgeremd en ten dele ongedaan gemaakt. Ondanks alle tegenslagen bleef bisschop David echter onvermoeibaar ijveren voor een zelfstandig Sticht, wel beseffend, dat de innerlijke tegenstellingen een voortdurende bedreiging vormden voor de Stichtse onafhankelijkheid.
De aanhoudende twisten tussen Hoeken en Kabeljauwen hadden er in het jaar 1483 toe geleid, dat Maximiliaan van Oostenrijk (gehuwd met Maria van Bourgondië, een nicht van de bisschop) met zijn Hollandse troepen de Utrechtse kerkvorst gewapenderhand te hulp moest komen. De Hoeken onder leiding van Hendrik van Nyevelt [187] hadden de stad Utrecht ingenomen en de bisschop in Amersfoort gevangen gezet.
Maximiliaan sloeg het beleg voor Utrecht en dwong de opstandelingen tot een vredesverdrag, waarbij hij zichzelf liet erkennen als wereldlijk heer van Het Sticht met de bevoegdheid, om na het overlijden van David van Bourgondië een nieuwe bisschop aan te wijzen. Vervolgens belegerde de hertog van Oostenrijk de stad Amersfoort en zegde bij de capitulatie toe, dat, indien de Amersfoorters de bisschop vrijlieten, deze de stad van de banvloek zou ontheffen.
Bisschop David legde zich niet zonder protest neer bij de vrede van 3 sept. 1483 en weigerde hardnekkig het gesloten verdrag mede te bezegelen, ondermeer aanvoerend, dat Maximiliaan slechts wereldlijk voogd van Het Sticht kon worden door de beslissing van de Heilige Stoel. De zaak bleef slepen en het vredesverdrag onbezegeld; [188].
Op gevorderde leeftijd, spande bisschop David zich nog ten zeerste in om de diverse gebiedsdelen van Het Sticht te versterken. In 1484 werden Haaksbergen en Diepenheim afgescheiden van het drostambt Twente (Goor) [189], waarbij zowel bestuurlijke als defensieve belangen een rol zullen hebben gespeeld. Vormde tot dan toe alleen de heerlijkheid Lage een afzonderlijk ambt naast het drostambt Twente [190], van nu af hebben ook Haaksbergen en Diepenheim elk een eigen ambtsman; [zie voetnoot 155: *'grote Claronge'* van 10 juli 1484]. Voorts genoot het kerspel Ootmarsum onder de Commandeur van het Duitse Huis aldaar — sedert het laatste kwart van de 13e eeuw — zekere immuniteits-privileges; [zie TP van nov. '72, *'de Bandijk'*, blz. 43 en 44].
Eveneens in 1484, de 24e juli, beleende bisschop David op een leendag te Kampen Everwijn II, graaf van Bentheim, na de dood van diens vader, Everwijn I, met het kasteel 'Nyehues' gelegen aan de Dinkel in het voormalige Noord-Twente met alle toebehoren, oorspronkelijk een bezitting van de graven van Bentheim, doch in 1417 bij een strafexpeditie door de toenmalige bisschop van Utrecht, Frederik van Blankenheim, in pand gegeven aan Het Sticht en vervolgens in 1427, bij gedeeltelijke kwijtschelding van de pandsom, geworden tot een Stichts leen ten eeuwige dage; [id. vtn. 190, *Versl. en Med. O.R.&G.*, 72e st.].
Voorts was bisschop David bedacht op de versterking van de steden. Zo gaf hij aan Enschede opdracht om een tweede gracht te graven rond de stad; [191].
In 1490, wanneer bisschop David zijn onderdanen oproept om zich teweer te stellen tegen de moordende, plunderende en brandstichtende heren van Wisch, wiens burchten waren gelegen boven Doetinchem aan de Oude IJssel (Huis Ter Borg) en ten zuiden van Lochem (Huis Wildenburg), worden ook *Oldenseel* en *de gemeene kleine steden*, waaronder Goor, als verdragspartners genoemd; [192].
Tot in zijn laatste levensjaren bezorgden allerlei kijverijen en twisten de bisschop slapeloze nachten. Op 16 april 1496, des avonds tussen 9 en 10 uur, legde bisschop David op het kasteel te Duurstede na een regeringsperiode van veertig jaren, zijn moede hoofd voor goed te ruste.
Zijn opvolger, bisschop Frederik van Baden, kreeg de lasten te dragen, die van de schouders van zijn voorganger waren afgenomen. Weldra waren spot en hoon zijn deel. In 1498 viel Henrick van Wisch, zoon van Jan Here tot Wisch, onder het voorwendsel dat bisschop Rudolph van Diepholt (1424-1455) zijn vader een som gelds zou zijn schuldig gebleven, over welk motief Ridderschap en Steden hoogst verwonderd waren, aangezien zij zich geen penning schuldig wisten en ook nooit van deze schuld hadden gehoord, met een krijgsbende Twente binnen en bezette Goor. *„Alwaer sij overgrote moetwille bedreven, gelijck oock in die gehele Twente, met roven, moorden en branden. Ende tot verachtinge des Bisschops maeckten sij binnen Goor een houten man, die sij als eenen Bisschop kleden ende bij haer stelden, daer se droncken ende van 't geroofde vrolick waren, drijvende daermede vele apenspuls, seggende: 'Hier sit onse Genadige Here, sijn genade wil ons uit den lande jagen'. Begoten oock hetselve beelt met bier, voorts brantschatteden sij die gehele Twente."* In datzelfde jaar heeft de bisschop, gesteund door de hertog van Gelre, de krijgsbende van Van Wisch neergeslagen en uitgeroeid; [193]. De vriend van vandaag zou echter de vijand van morgen blijken te zijn.

vervolg: voetnoten

[156] In 1363 schonk koning Jan II van Frankrijk het vrijgekomen hertogdom Bourgondië aan zijn jongste zoon Philips de Stoute, waarmee hij de grondslag legde voor een macht, die eenmaal de Franse koning boven het hoofd zou groeien. Een gelukkige huwelijks- en veroveringspolitiek vergrootte in korte tijd de Bourgondische macht. Het huwelijk van Philips de Stoute met Margaretha van Male bracht hem het belangrijke gewest Vlaanderen in handen. Onder zijn opvolgers Jan zonder Vrees en Philips de Goede breidde het gebied zich nog verder uit. Vooral laatstgenoemde voerde een krachtige politiek om verder voet in de Nederlanden te krijgen. De strijd van Philips de Goede met Jacoba van Beiereren bracht hem in 1428 de graafschappen Holland, Zeeland en Henegouwen, terwijl hij in de volgende jaren Namen, Brabant en Luxemburg verwierf.

[157] Röring, *Kerkel. en Wereldl. Tw;*

[158] *Stad en Land v. Tw.*, blz. 225.

[159] J. G. Smit, *Versl. en Meded. Ov. R. & G.*, (1971) 86e stuk.

[160] W. Nagge, *Hist. v. Ov.*, (1915) dl. I, blz. 255.

[161] E. D. Eijhen, *Versl. en Meded. O. R. & G.*, (1967) blz. 1 - 14.

[162] S. B. J. Zilverberg, *David van Bourgondië*, etc., (1951) blz. 10 - 11

[163] id. vtn. 162, blz. 11 - 12.

[164] *Archief Aartsbisdom Utrecht* 55 (1930), blz. 204 - 208. Geciteerd bij Zilverberg, vtn. 162. Opmerkelijk is de late onderscheiding tussen adel en ministerialiteit.

[165] *Archief Aartsbisdom Utrecht* 55 (1930), blz. 208.

[166] *id*, blz. 209 - 219.

[167] J. D. Hintzen, *De kruistochtplannen van Philips de Goede*, (1918) blz. 123 e.v.

[168] *Vat. Arch. Reg. Vat.* 385 f. 20; aangehaald bij A. G. Jongkees: *Staat en Kerk onder de Bourgondische hertogen* (1942), blz. 34 noot 5.

[169] Naar S. B. J. Zilverberg, *David van Bourgondië*, etc. (1951) blz. 12 - 15 en 17 - 18.

[170] *Regesten Statenarchief Utrecht*, no. 40/1.

[171] I. A. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden van Gelderland* IV (1847), blz. XIII - XV, XL - XLII.

[172] G. Chastellain, *Chroniques* III, blz. 156 en 171.

[173] id. vtn. 169, blz. 19 - 21.

[174] *Stad en Land v. Tw.*, blz. 232. In het jaar 1457 droeg bisschop David het richterambt te Goor en Rijssen met het achtergericht binnen en buiten op aan Jacob van Thije, die in 1461 *'richter op Kedingen'* heet; [F. A. Hoefer, *Versl. en Meded. Ov. R. &. G.*, (1923) 40e stuk, blz. 53].

[175] Id. vtn. 169, blz. 46. Voorts ontvingen de inwoners van Wanneperveen in 1466 het privilege, alleen voor wereldlijke rechters te moeten terecht staan of eventueel voor een door de bisschop te benoemen commissaris.

[176] In 1470 bewerkstelligde bisschop David, dat de schout van de Stad Utrecht niet meer door de stedelijke Raad, maar door hem zelf benoemd werd en begin 1475 treedt hier in plaats van *'de Vijven'* (een stedelijke instelling belast met politiebevoegdheden) een ander college op van vier man, onder wie de schout, welke personen *„uut bevele myns heren van Utrecht dyenst deden, als die vive plaghen te doen."* Op 24 april 1477, toen de positie van bisschop David wankel was geworden, hernam de Raad van de Stad Utrecht een gedeelte van zijn oude rechten; de Vijven werden weer aangesteld; [id. vtn. 169, blz. 38, 42 en 51].

[177] Gem. Arch. Kampen, *Diversorium B*, blz. 14 en *E*, blz. 96. Zie ook: *Registers van charters en bescheiden in het oude archief van Kampen*, I (1863) no. 785; [geciteerd bij Ter Kuile,; zie vtn. 181 hieronder].

[178] id. vtn. 169, blz. 43 - 44.

[179] *Stad en Land v. Tw.*, blz. 232.

[180] President van *'de Schijve'* was de Domdeken Ludolf van den Veen, licentiaat in de beide rechten. In het streven van bisschop David om de macht van de Staten van het Nedersticht te beknotten door verschillende van zijn raadslieden daarin belangrijke posities te bezorgen, had Ludolf van den Veen het in 1471 gebracht tot het voorzitterschap van de Staten; [id. vtn. 169, blz. 42]. Nog in sept. 1484 is Ludolf aanwezig op *'de Claronge'* als raadsman van de bisschop [zie vtn. 155 in dit nummer]. Daarnaast hadden in *'de Schijve'* o.a. zitting Mr. Johannes Militis, proost van Arnhem, en de vicaris-generaal Mr. Dirk uter Weer, de ene doctor in het wereldlijk, de andere in het geestelijk recht. De lokaal-historicus B. J. van Hattum merkt op, dat de bewoners van de IJselsteden uit vrees voor de stedelijke overheid aanvankelijk geen gebruik durfden te maken van het nieuwe gerechtshof, maar langzamerhand begreep men, dat men bij *'de Schijve'* recht kon vinden; [*Geschiedenissen der stad Zwolle* (1767-73) II, blz. 21/2].

[181] Mr. G. J. ter Kuile jr., *Het voorspel van den landbrief van 1478*, in *Versl. en Med. O.R.&G.* (1947) p. 27.

[182] id. vtn. 169, blz. 50.

[183] id. vtn. 169, blz. 52 en 53.

[184] id. vtn. 169, blz. 55 - 57.

[185] id. vtn. 181, blz. 24.

[186] id. vtn. 181, blz. 22 - 24.

[187] Hendrik van Nyevelt, bevelhebber van de Hoekse partijchef Jan van Montfoort (burggraaf van het kasteel Montfoort en bewaarder van de Utrechtse stadssleutels).

[188] S. B. J. Zilverberg, *David van Bourgondië*, etc. (1951), blz. 84 - 89.

[189] id. vtn. 161. Vanaf 1547 is er een personele unie met het drostambt Diepenheim.

[190] Na de afzetting in 1248 van de bisschoppelijke voogdgraaf Godefridus de Gore, vielen diens taken toe aan bisschop's ambtman Fredericus de Arreth (?junior); [zie *TP* van dec. 1972].
Sedert het midden van de 14e eeuw vormde ook de heerlijkheid Lage een afzonderlijk ambt, dat behalve het kasteleinschap en de administatie over de bisschoppelijke goederen die tot Lage behoorden, voorts juridische bevoegdheden in diverse marken in het voormalige Noord-Twente omvatte. Althans sedert 1413 beklaagde Wolter van Coeverden, ambtman te Lage, zich erover, dat de graaf van Bentheim zich rechten aanmatigde in de marken Tinholt, Wilsum, Itterbeck en Getelo, waardoor de onder Lage horende boeren zeer werden benadeeld. Voorts lezen we in een memorie van grieven, opgesteld 3 mei 1442, dat de graaf van Bentheim vele Lagese horigen tot ontrouw aanzette en dwong om hem te dienen en schatting te betalen, etc. [A. L. Hulshoff, 'Het Slot te Lage en het Sticht Utrecht', *Versl. en Meded. Ov. Regt en Gesch.*, (1957) 72e st. p. 45].

[191] *Stad en Land v. Tw.*, blz. 237.

[192] *Hist. v. Ov.*, dl. I, blz. 315.

[193] id., blz. 333.